

ПІАНІСТИЧНА КУЛЬТУРА ХАРКОВА В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Аналізується розвиток піаністичної культури Харкова в соціокультурних умовах незалежної України. Визначено позитивні та негативні тенденції в цьому процесі.

Ключові слова: *піаністична культура, тенденції розвитку, сучасний період.*

Анализируется развитие пианистической культуры Харькова в социокультурных условиях независимой Украины. Определены позитивные и негативные тенденции в этом процессе.

Ключевые слова: *пианистическая культура, тенденции развития, современный период*

Development of pianistic culture of Kharkov in sociocultural conditions of independent Ukraine is analyzed. Positive and negative tendencies in this process are defined.

Key words: *pianistic culture, development tendencies, modern period.*

Піаністична культура Харкова (далі — ПКХ) у своєму розвитку пройшла кілька стадій від дилетантизму домашнього музикування до виникнення музичних класів Харківського колегіуму й Університету із сучасною багатофункціональною системою, кожна з яких репрезентує певний різновид високопрофесійної діяльності у фортепіанній сфері (виконавство, педагогіка, дослідницька, композиторська творчість). Історична еволюція ПКХ відбувалася поетапно і зумовлювалася прогресивними започаткуваннями й інноваціями, які становили специфіку кожного періоду.

Так, найважливішою подією «періоду зародження» (1871-1917) стало відкриття Харківського музичного училища, що ознаменувало започаткування професіоналізму у фортепіанній сфері; 2-й період (1917-1941), який розпочався з відкриття Харківської державної консерваторії, характеризувався запровадженням не тільки тріступеневої фортепіанної освіти, а й всесоюзних та всеукраїнських конкурсів, наукових і науково-методичних конференцій та семінарів, декад-звітів української культури в Москві. У післявоєнний та повоєнний періоди (1943-1960) всі підсистеми піаністичної культури Харкова були відновлені на вищому якісному рівні, що сприяло підвищенню міжнародного авторитету ПКХ (перемоги М. Єщенко, В. Сечкіна на міжнародних конкурсах у 1951 р., гастролі М. Єщенко в Познані в 1959 р.). Інтенсивний розвиток, популяризація та поширення ПКХ в 60-80-ті рр. зумовили масовість початкової фортепіанної освіти та детермінували появу високопрофесійних спеціалістів, які в сучасний період (з 1991 р.) успішно репрезентують харківську фортепіанну школу у світовому музичному просторі.

Розвиток ПКХ не був нарощенням тільки позитивних тенденцій, а й мав чинники, які цей процес гальмували. Виявлення прогресивного та негативного на кожному етапі еволюції ПКХ, зокрема в її сьогоденні, надасть можливості успішно прогнозувати майбутній розвиток ПКХ, що є особливо актуальним у період соціокультурних реформ, тобто нині.

Традиція вивчення історії ПКХ в Україні сформувалася в радянський період і мала свою специфіку, зумовлену домінуванням соціально-історичного контексту у викладенні матеріалу. Найбільший внесок у висвітлення сучасного періоду розвитку ПКХ зробила О. В. Кононова. Уявлення про функціонування ПКХ після 1991 р. збагатили також наукові статті В. Алтухова, Н. В. Горецької, І. І. Польської, Н. І. Руденко, А. Ю. Рум'янцевої та ін.

Мета статті — проаналізувати стан піаністичної культури Харкова в соціокультурному просторі незалежної України.

Сучасним етапом розвитку піаністичної культури Харкова, на думку автора, слід вважати період з 1991 р., коли Україна набула статусу незалежної держави. На початку цього періоду ПКХ функціонувала в умовах розбалансування і дестабілізації економіки на тлі поширення низькопробної комерційної культури з перевагою насильства, жахів і зовнішніх ефектів над глибокими почуттями та роздумами. У 90-ті рр. ПКХ розвивалася в умовах духовної кризи, розгортання індустрії розваг і засилля західної комерційної музики, яка задовольняла нерозвинуті смаки мас, що призвело до стагнації традиційної академічної музичної культури, зокрема піаністичної.

Засоби масової інформації — телебачення та радіомовлення — суттєво зменшили трансляцію фортепіанної музики, що позначилося на популярності піаністичного мистецтва і завдало великої шкоди фортепіанній освіті. Значне скорочення її початкової ланки через закриття музичних студій, філій музичних шкіл, музичних класів при загальноосвітніх школах, особливо в сільській місцевості, негативно вплинуло на загальний культурний рівень не тільки підростаючого покоління, а й усього суспільства, оскільки мистецька освіта є «системою цілеспрямованого формування культури людини» [2, с. 69].

У сфері музичної освіти формується не тільки новий творчий потенціал виконавців, викладачів, мистецтвознавців, а й смаки майбутньої слухачької аудиторії. Без мінімальної музичної освіти, яку можна здобути саме в початковій її ланці, не можна зрозуміти музичну мову фортепіанного мистецтва. Сучасному слухачеві, рівень сприйняття якого нижчий за критичний, бракує музичної ерудиції, витонченого смаку, тому він надає перевагу розважальній, фоновій і танцювальній музиці.

Проблема захоплення молоді беззмисловою і бездуховною музикою протягом останніх десятиліть викликає занепокоєння музикантів, оскільки геніальні фортепіанні твори І. С. Баха, В. А. Моцарта,

Л. Бетховена, Й. Гайдна, Р. Шумана, Ф. Шопена, Ф. Ліста, П. І. Чайковського, С.В. Рахманінова вже не бентежать уяву основної маси підростаючого покоління. Як крик душі сприймаються сьогодні слова В. Коротича, котрий вважає, що «окружающий сьогоднішній мир не внушает поколению моих детей и внуков необходимости видеть и слышать больше, понимать мир глубже... всё чаще задумываюсь, сможет ли человек, с утра до вечера по всем теле - и радиоканалам почти принудительно вынужденный внимать попсе, когда-нибудь с интересом вслушаться в музыку моего любимого Моцарта. Потрясут ли его фильмы Параджанова и хорошие стихи» [4, с. 4].

Падіння престижу професійної фортепіанної освіти в 90-ті рр. спричинило еміграційні процеси в середовищі музикантів, саме тому харківська піаністична культура втратила багатьох відомих професіоналів, таких як: Ю. Вахраньов, О. Волков, Г. Гельфгат, А. Голуб, Н. Гольдінгер, М. Гун, О. Дудник, М. Єщенко, Б. Заранкін, О. Іоліс, Н. Казиминова, С. Кривонос, В. Макаров, Л. Маргаріус, І. Наймарк, С. Полусмяк, Б. Скловський, Є. Сквородников, І. Сурженко, І. Школьнікова, І. Щипачова та багато ін.

Водночас події 90-х рр., зокрема національне самовизначення України, мали також і позитивні наслідки для ПКХ. Послаблення візового режиму і позбавлення від необхідної санкції Москви на участь у міжнародних конкурсах відкрили шлях українським піаністам на міжнародну арену, що в радянські часи було практично неможливо. Представники ПКХ набули більшої творчої свободи і можливості самостійно інтегрувати у світовий музичний простір.

Започаткування в Харкові міжнародного конкурсу юних піаністів В. Крайнева (1992), ім. П. Луценка (1995) та конкурсу ім. В. Горовіца (1996) сприяло подоланню харківською фортепіанною школою регіональної ізоляції і ознак провінційності, а також поширенню конкурсного руху в Україні.

Міжнародний конкурс В. Крайнева став дуже популярним і престижним серед талановитої молоді світу. Посилені виконавські вигоди до юних конкурсантів (наявність 3-х турів) потребують від учасників конкурсу високої професійної майстерності. З 1997 р. статус конкурсу значно підвищився у зв'язку з тим, що він увійшов до Європейського Союзу молодіжних музичних конкурсів (ЕМСУ) Для багатьох молодих харківських піаністів конкурс В. Крайнева став стартовою площадкою для всесвітнього визнання.

Вітчизняні виконавські конкурси ім. С. Прокоф'єва в Донецьку (з 1991), ім. С. Рахманінова в Дніпропетровську (з 1993), ім. П. Луценка в Харкові (з 1995), ім. А. Караманова в Сімферополі (з 1996), «Маленький принц» у Запоріжжі (з 1998 р.) та ін. сприяли престижу української фортепіанної школи, стимулювали мотивацію до зростання виконавської майстерності юних харківських піаністів, а їх

викладачам надали змоги збагатити своє уявлення про український і світовий виконавський рівень.

В останні два десятиріччя значних успіхів у виконавській і педагогічній діяльності досягли такі відомі педагоги-піаністи, як Н. Д. Авраменко, Н. І. Баличева, Т.Б. Веркіна, Г. Л. Гельфгат, М. П. Дубіненко, С. І. Захарова, Н.Б. Казимирова, С. М. Кривонос, В. Л. Макаров, Л. Н. Маргаріус, Н.О. Мельникова, С. С. Полусмяк, Т. П. Сидорова, В. О. Сирятський, М.С. Чернявська, С. Ю. Юшкевич та ін.

Особливо необхідно відзначити натхненну працю педагогів-піаністів Харківської музичної спеціальної школи-десятирічки. З 1992 р. кожні 2 роки вони не тільки забезпечують організаційну частину конкурсу ім. В. Крайнева, а й здобувають на ньому значні перемоги. Так, на першому конкурсі першу премію в молодшій групі одержала Аліна Киряєва (педагог С. Захарова), другу премію в старшій групі — Ганна Кравченко (педагог Л. Маргаріус). Першу премію в молодшій групі на другому конкурсі отримала Олена Колесніченко (педагог проф. С. Полусмяк), на третьому конкурсі Гран-прі в молодшій групі одержав Олександр Романовський (педагог Г. Гельфгат), а першу премію в старшій групі — учень В. Макарова — Олексій Колтаков. На четвертому конкурсі перемогу в молодшій групі здобула Дінара Наджафова (педагог С. Захарова). Першу премію в молодшій групі на п'ятому конкурсі дістала Дар'я Дашутіна (педагог Н. Баличева), а на шостому — Катерина Шевченко (педагог С. Захарова). На сьомому конкурсі другу премію одержав учень Н. Авраменко Максим Шадько, а на восьмому конкурсі третя премія в старшій групі дісталась Максиму Лаврову (педагог С. Захарова), у молодшій групі — Марині Кислій (педагог Н. Власенко) [1, с. 10, 11]. Дев'ятий конкурс виявив піаністичне обдарування Катерини Гараніч (педагог Н. Авраменко) і Владислава Хайрутдінова (педагог С. Захарова), які отримали III премію відповідно в молодшій та старшій групах. На X конкурсі другу премію в молодшій групі одержав Артем Лошков (педагог Н. Баличева). На жаль, на останньому конкурсі, якій відбувся вже після смерті В. Крайнева значних перемог харків'яни не здобули. У старшій групі Алісу Перекопську (педагог Н. Баличева) відзначено дипломом, а в молодшій спеціальними призами нагородили Катерину Курило (педагог І. Решетова) та Юрія Фещенка (педагог Н. Авраменко).

Свою виконавську майстерність юні харківські піаністи демонструють також на щорічних міжнародних дитячих фестивалях виконавського мистецтва, організованих ХССМШі, — «Музика — наш спільний дім» та «В гостях у Айвазовського». В рамках останнього влітку працює єдина у світі музична школа, яка забезпечує безперервну освіту для юних талантів, а також надає можливості обміну виконавським досвідом з представниками фортепіанних шкіл різних регіонів України й інших країн.

Величезне значення для сучасного розвитку ПКХ має щорічний міжнародний музичний фестиваль «Харківські Асамблеї», заснований у 1991 р. за ініціативи та під керівництвом Т.Б. Веркіної. У привітанні колишнього мера Харкова Є. Кушнарєва до X фестивалю у 2003 р. влучно зазначалося, що «за роки свого існування «Харківські асамблеї» стали органічною часткою європейського культурного життя, потужним джерелом духовного відродження Харківщини, важливим чинником розширення міжнародних зв'язків нашого краю».

У межах фестивалю «Харківські Асамблеї» проводились конкурси молодих піаністів (ім. Р. Шумана — 1995), виступи піаністів світового рівня (Н. Штаркман, М. Плетньов), а також харківських педагогів-піаністів та їх учнів [3, с. 47].

Значну роль у музичному житті міста відіграє також щорічний фестиваль «С. Рахманінов та сучасна українська культура», на якому звучать фортепіанні шедеври геніального композитора.

У рамках конкурсів і фестивалів, що відбуваються в Харкові, традиційно проводяться науково-теоретичні конференції, симпозіуми, а також майстер-класи видатних педагогів-піаністів з різних країн світу, що, безумовно, сприяє підвищенню кваліфікації харківських викладачів.

Так, зокрема з приводу організації Т.Б. Веркіної майстер-класів відомих піаністів Н. Штаркмана та К. Штейнегер, які «зачарували своєю грою багатьох прихильників рояля», в харківській газеті «Слобода» за 11 серпня 1998 р. зазначалося, що Т. Веркіна керувалась бажанням «допомогти учням вийти на велику сцену, не загубитись у хаосі засилля дешевої популярної музики, підвищити свою професійну майстерність» [6, с. 4].

Численні міжнародні конкурси, що стали ознакою часу, виявляють нові імена талановитих представників піаністичної культури Харкова, серед яких Г. Сетьян, Г. Колеснікова, Д. Наджафова, Д. Дашутіна, О. Цигічко, Н. Гільова, І. Нікуліна, Ю. Попов, М. Кисла, Г. Сагалова, К. Тищенко та багато ін. Талановита харківська молодь гідно представляє Україну на міжнародних піаністичних змаганнях, підвищуючи престиж рідної фортепіанної школи.

Безумовно, конкурсні перегони є суттєвим стимулом для творчого розвитку юних музикантів, але вони мають і проблемні моменти. Так, на думку З. Лобанів-Попко: «Від останньої третини ХХ ст. непомірно зросла увага до виконавських конкурсів. Перемога на конкурсі стала майже обов'язковою умовою для здобуття можливості й права публічного концертнування. Водночас, треба визначити, що рівень різних конкурсів, як і принципів оцінки конкурсантів на них, бувають дуже неоднозначними. Тому й факт конкурсної перемоги не завжди є достатнім критерієм для оцінки мистецьких заслуг піаніста» [5, с. 9].

Парадокс ситуації в ПКХ сьогодні полягає в тому, що, незважаючи на зменшення популярності піаністичної культури, невпинно підвищується професіоналізм її кращих представників. Успіхи Г. Кравченко, Г. Сетяна, О. Колесніченко та ін. сприяють ствердженню харківської фортепіанної школи на світовому музичному просторі. Але підтвердженням прогресу ПКХ є не тільки перемоги харківських піаністів на міжнародних конкурсах, а й загальний високий рівень їх професійної підготовки, про що свідчить затребуваність харківських піаністів у різних країнах світу.

Однією з негативних тенденцій у сучасному розвитку ПКХ є стагнація гастрольної практики. Тривала відсутність належного концертного залу в Харкові призвела до різкого скорочення приїзду до міста піаністів світового рівня. Водночас саме цей факт зумовив збільшення кількості виступів харківських піаністів, як у філармонії, так й у великій залі Харківського державного університету мистецтв. У цьому навчальному закладі започаткована традиція, яка відіграє величезну роль у процесі вдосконалення виконавської практики студентів-піаністів, яким була надана можливість по п'ятницях у великому залі ХДУМ демонструвати свої виконавські досягнення з філармонійним молодіжним оркестром.

Важливою тенденцією розвитку піаністичної культури Харкова на сучасному етапі є посилення значення дослідницької діяльності в роботі педагогів-піаністів усіх музичних навчальних закладів. Для педагогів ВНЗ здобуття ступеня кандидата мистецтвознавства стало суттєвою умовою під час укладання трудового контракту. Підтвердженням цьому є збільшення в останні роки захищених харківськими піаністами дисертацій, а саме: В.М. Щепакін «Чеські музиканти в музичній культурі України» (2001); І.І. Польська «Камерний ансамбль: теоретико-культурологічні аспекти» (2003); Н.О. Рябуха «Мініатюра як феномен музичної культури (на матеріалі фортепіанних творів українських композиторів кінця XIX-XX століть)» (2004); Д. В. Вечер «Виконавський аналіз музичного твору: теоретичний і практико-виконавський аспекти (на прикладі діяльності піаніста-інтерпретатора)» (2007); Т.Б. Веркіна «Актуальне інтонування як виконавська проблема» (2008); Ю.К. Попов «Артистична спадщина С. Рахманінова та її вплив на фортепіанне мистецтво XX століття» (2008); Т.О. Сирятська «Виконавська інтерпретація в аспекті психології особистості музиканта-артиста» (2008); М.В. Бондаренко «Каденція соліста у фокусі взаємодії композиторської та виконавської творчості (на матеріалі західно-європейського фортепіанного концерту)» (2008); О.В. Погода «Фортепіанні фантазії відомих класиків у контексті філософсько-художньої концепції уяви на межі XVIII-XIX ст.» (2009); М.В. Бевз «Жанрово-стильові особливості фортепіанної творчості Валентина Борисова» (2009); О.В. Фекете «Формування виконавської інтерпретації музичного твору» (2009); Н.В. Інюточкіна

«Феномен піаніста-концертмейстера у вокально-інструментальному ансамблі» (2010); М.П. Калашник «Музичний тезаурус: специфіка, властивості, форми існування (на прикладі композиторської творчості) (2010)»; А.Ю. Рум'янцева «Піаністична культура Харкова у 60-80-ті рр. ХХ століття» (2011); Я.М. Котенко «Культурна традиція як моральний імператив творчої діяльності Й. Брамса» (2012) та ін. Перелічені дисертаційні дослідження висвітлюють актуальні проблеми і свідчать про інтенсифікацію наукової роботи харківських піаністів.

Викладачі середньої та початкової ланок також беруть активну участь у дослідницькій роботі, розробляють та впроваджують нові сучасні методики в системі професійної фортепіанної освіти. Підтвердженням можуть слугувати щорічні всеукраїнські науково-методичні конференції викладачів середніх спеціальних музичних закладів «Формування творчої особистості в інформаційному просторі сучасної культури», які проходять на базі ХССМШІ з метою вивчення та поширення передового педагогічного досвіду. У доповідях викладачів з багатьох міст України висвітлюються питання вдосконалення виконавської майстерності, фортепіанної педагогіки, історико-культурологічні аспекти розвитку музичної освіти.

Характерною ознакою сьогодення стало зростання динаміки інтеграційних процесів між державами не тільки в галузі політики й економіки, а й у соціокультурній сфері, зокрема в освітянській, що детермінувало входження України до Болонської конвенції. Необхідність упровадження в музичну освіту України Болонської системи викликала бурхливу полеміку серед українських музикантів. Доцільність цієї інновації буде перевірена лише часом.

Сучасний стан піаністичної культури Харкова, який підготували напрацювання представників харківської фортепіанної школи протягом багатьох десятиріч, свідчить про інтегрування і упевнене утвердження її у світовому музичному просторі. Харківську фортепіанну школу успішно репрезентують у Німеччині, США, Канаді, Австралії, Ізраїлі й інших країнах світу кращі представники піаністичної культури міста.

Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасному періодові розвитку піаністичної культури Харкова притаманні як позитивні, так і негативні тенденції, які визначають специфіку цього етапу й впливають на культурний рівень суспільства.

Зазначена тема потребує подальшого й поглибленого вивчення, оскільки висвітлені не всі аспекти розвитку ПКХ у сучасних соціокультурних умовах.

Список літератури

1. Алтухов В. Харківська спеціальна середня музична школа-інтернат / В. Алтухов, І. Немцова // Матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. викладачів середніх спец. муз. закладів. — Х. : Сонат, 2007. — С. 6–15.

2. Волков С. Українська культура крізь призму організації навчання у вищих мистецьких навчальних закладах / С. Волков // Музична культура України 20 — 30 років ХХ століття: тенденції і напрямки. — Наук. вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. — К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. — Вип. 67. — С. 69 — 91.
3. Кононова О. Спадкоємність поколінь : кафедра спеціального фортепіано / О. Кононова // Pro Domo mea. Нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського. — ред. Т. Б. Веркіна, Г. А. Абаджан, Г. Я. Ботунова та ін. — Х. : ХДУМ, 2007. — С. 20 — 56.
4. В. Коротич Эти лишние личные знания / В. Коротич // Бульвар Гордона № 38 (376) июль 2012. — С. 4
5. Лобанів-Попко З. Сто піаністів Галичини / З. Лобанців-Попко. — Львів : Оліс плюс, 2008. — 223 с.
6. Попов Ю. Вся жизнь в учениках / Ю. Попов // Слобода. — 1998. — № 63 (11 августа). — С. 4.

Надійшла до редколегії 08. 02. 2013 р.